

Η ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΣ
ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑ ΑΥΤΗΣ
Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΟΥΤΣΟΒΛΑΧΩΝ
ΚΑΙ Η ΕΓΓΡΑΜΜΑΤΙΣΙΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΑΥΤΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐν τῇ συγγραφῇ ὑπὸ τὸν τίτλον «Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης»¹, πραγματευόμενος περὶ τῶν ἀπαρχῶν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας καὶ περὶ τῆς γενέσεως τῆς μεταφράσεως τῆς ἀγίας Γραφῆς εἰς τὸ Ἀλβανικόν, ἠσχολήθη ἐν τῷ II κεφάλαιον τοῦ Γ' μέρους ἀδρομερῶς καὶ περὶ τῆς Ἀκαδημείας τῆς Μοσχολόσεως², καὶ ἀπεφαινόμενη, ὅτι ἐνταῦθα ἡ Ἀλβανικὴ ἔλαβε σάρκα καὶ ὀστέα καὶ ὅτι τὸ κέντρον πάσης τῆς ἐξόχου πνευματικῆς κινήσεως κατὰ τὴν δυσχείμερον ἐκείνην ἐποχὴν ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ Χερσονήσῳ, καὶ πέραν αὐτῆς ἔτι, ἦν ἡ Μοσχόπολις, ἔνθα ἀμφιλαφῶς ἡ ζωογόνος αἴθρα τῶν ἑλληνίδων ἔπνεε σπουδῶν, καὶ αἱ ζειδωροὶ πνευματικαὶ ἀκτῖνες ἐξεπέμποντο πανταχοῦ διασκορπίζουσαι τὰ ζοφερὰ τῆς δουλείας νέφη³. Ἀριδίλως μαρτυρεῖ τοῦτο ἡ περὶ τοῦ νέου μεγάρου τῆς Ἀκαδημείας ἀναγραφή, ἣν καὶ ἐπαναλαμβάνω ὧδε :

«Κατὰ τὸ ΑΨΝ' ἔτος σωτήριον ἐπὶ τοῦ Πανιερωτάτου, Δομικωτάτου καὶ Θεοπροβλήτου Μητροπολίτου τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Μοσχολόσεως Κορυτσᾶς καὶ Σελασφόρου κυρίου Νικηφόρου, ἐπὶ τῶν ἐντιμωτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἀρχόντων τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας κυρίου Θεοδώρου Βρέτα κτλ. ἰθύοντος τοὺς διδασκαλικοὺς οἴκους τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου καὶ τῆς ἡμῶν πατρίδος ἀρίστου διδασκάλου κ. Θεοδώρου Καβαλιώτου, ἐκτίσθη ἐκ θεμελίων τὸ περίφημον Ἑλληνικὸν Σχολεῖον, ὃ ἄκρος στολισμὸς τῆς πολιτείας, ἡ εὐκοσμία τῶν ἡθῶν, τὸ φῶς τῆς ἐκκλησίας, τὸ ἐπὶ τὸ πρῶτον φῶς ἀνάγον, καὶ διὰ τῶν διαρκεσιῶν ἀγωνισμάτων αὐτῶν καὶ τοῦ ἐνθους ζήλου

1. Θεολογία τόμ. Ζ' σ. 348-363, Η' σ. 53-71, 170-124, 253-272, Θ' σ. 46-63, 138-152, 318-326, Ι' σ. 233-249, ΙΑ' σ. 43-58, 210-239 κ. ἑ. (Ἀθῆναι 1928-1932)· ἐξεδόθη καὶ ἰδιαίτερος εἰς τεύχος περιέχον 200 καὶ πλέον σελίδας, εἰς 8 καὶ παραπέμπω.

2. Βλ. αὐτ. σ. 75-89.

3. Αὐτ., σ. 76.

και προθυμίας εὐσεβοῦς ἐστρεῶδη κατὰ πάντα αἰωνία ἡ μνήμη τῆς»¹.

Τὸ συμπλήρωμα τῆς Ἀκαδημείας ὑπῆρξε τὸ ὄνομαστὸν τυπογραφεῖον τῆς Μοσχοπόλεως, ὅπερ περὶ τὸ 1730 μετέφερεν ἐκ Βενετίας ὁ φιλογενὴς **Γρηγόριος Κωνσταντινίδης** καὶ εἶναι τὸ δεῦτερον ἐν Ἀνατολῇ τυπογραφεῖον². Τῶν ἐντεῦθεν ἐκδοθέντων βιβλίων γνωστὰ μέχρι τοῦδε εἰσὶ τὰ ἑξῆς:

1. Ἀκολουθία τῆς ἁγίας Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ 1731*
2. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος 1734.
3. Ἀκολουθία τοῦ ὁσιομάρτυρος Νικολάου τοῦ νέου 1736.
4. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Σεραφεῖμ ἀρχιεπ. Φαναρίου 1740.
5. Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Ναοῦμ τοῦ Θαυματουργοῦ 1740³.
6. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Κλήμενος Ἀχιδῶν 1742.
7. Ἀκολουθία τῶν 15 ἱερομαρτύρων τῶν ἐν Σιτρομνίτση μαρτυρησάντων 1741.
8. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Βλαδιμήρου τοῦ βασιλέως 1741.
9. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἐράσμου τοῦ ἐν Ἀχιδί 1741.
10. Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Ναοῦμ τοῦ θαυματουργοῦ 1741.
11. Ἀκολουθία τοῦ ὁσιομάρτυρος Νικοδήμου τοῦ ἐν Βελεγραδοῖς 1741.
12. Ἀκολουθία τῶν ἁγίων ἑπταρίθμων μαρτύρων 1741.
13. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης 1744.
14. Κορυθαλλῶς Περὶ ἐπιστολικῶν τύπων καὶ Ῥητορικῆ 1744.
15. Συνταγμάτιον κατὰ τοῦ Παπισμοῦ Κωνσταντινίου Ἀγιοναουμίτου 1746.

1. Γρηγ. ὁ Ἀργυρ. σ. 81.

2. Βλ. Αἰτ. σ. 84-86 τὸ πρῶτον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ **Νικοδήμου Μεταξῆ** προνοίᾳ **Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως** συσταθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐλάχιστον χρόνον διαρκέσαν (δύο μόνον ἔντυπα ἐξεδόθησαν).

* Οἶκον ἐννοεῖται ὅτι ἐκάστη Ἀκολουθία παρέπεται καὶ ὁ ἕκτην ἡμέρας τοῦ ἁγίου καὶ διάφορα ἐγκώμια.

3. Ἐν τέλει ὑπάρχει καὶ «Σύντομος ἱστορία τῆς κατὰ τὸ 1742 ἔτος μεγάλης γενομένης πείνης καὶ ἀρχιερείας συντεθείσα παρὰ τοῦ κ. **Μιχαὴλ Γκόδας...** ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ μακ. **Ν. Πολίτου** ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. Ἐθνολ., Ἔταιρ. Α' (1783) σ. 266-273.

16. Εἰσαγωγή γραμματικῆς Θ. Καβαλλιώτου 1760¹.

17. Ἡ ἀλήθεια κριτῆς εἰς τὰς μεγάλας διαφορὰς τῶν 4 χριστιανικῶν λατρειῶν τοῦ πατρὸς Βεντζόνη ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Ἰησοῦ-τῶν 1769².

18. Ὁρθόδοξος διδασκαλία τοῦ Μελετίου Πηγᾶ 1765³.

Αἱ περίκοσμοι αὐταὶ ἐκδόσεις, διακρινόμεναι διὰ τῶν πολυπληθῶν χαλκογραφιῶν, συνοδεύονται καὶ ὑπὸ σειρᾶς ἐπιγραμμάτων ἐν ἀρχαίᾳ καλλιπεῖ φράσει συντεταγμένων, ὃ δὲ γενικώτερος σκοπὸς αὐτῶν ἐκτίθεται ἐν ταῖς ἀφιερωτικαῖς ἐπιστολαῖς καὶ τοῖς προλεγομένοις, δι' ὧν ὁ ἄριστος ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς καταρτισμὸς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν τῆς Μοσχοπόλεως καὶ ὁ ἀκραιφνὴς αὐτῶν ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐνθουσιασμός, δι' ὧν προσεπάθουν νὰ κατασυντρίψωσι τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας⁴. Καὶ ἐγράφομεν: «νομίζει τις, ταῦτα διεξιὼν, ὅτι αἱ Μοῦσαι τοῦ Ἑλικῶνος καὶ τοῦ Παρνασσοῦ τὰς ἐρατεινάς αὐτῶν ἐστίας καταλιποῦσαι ἠράσθησαν περιπατῶς τοῦ Βοίου ἢ Βεῖτου ὄρους καὶ τοῦ Ἰλλυρικῶν Τομόρου καὶ ἐπεφοίτησαν ἐκεῖσε, ἵνα μεταλλάξωσι τὰ δωρικὰ καὶ τραχέα τῶν ἐγγεσιμόρων Πελασγιδῶν ἥθη πρὸς τὰ τοῦ κλεινοῦ τῆς Παλλάδος ἄστεος, ἵνα κατ' ἀκριβείαν τὰ τοῦ ἀγαθοῦ Ἰσοκράτους καὶ ἐνταῦθα ἀληθῆ ἀποδειχθῶσιν: «...καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἑλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείας γῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετασχόντας»⁵.

Ἄλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἰδιαζόντως ἐξαίρει τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα τῆς Νέας Ἀκαδημίας εἶναι ἡ πληθὺς τῶν ἐν αὐτῇ διδασκόντων καὶ ἐξ αὐτῆς ἀνά τὴν ὑφήλιον διασκορπισθέντων Ἀκαδημαϊκῶν, ὧν ἡμεῖς μόνον Μοσχοπολίτας καὶ ἐκ τῆς πλησιοχώρας ἀπηριθμήσαμεν ἐν ὄλφ 32 κατὰ τὸ ἐνὸν βιογραφήσαντες αὐτοὺς καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν περιγράψαντες⁶.

1. Περιγραφὴν τούτων βλ. ἐν Γρηγορίῳ τῷ Ἀργυροκαστρέτῃ σ. 86—89.

2. Βλ. ἔκτενστάτην περιγραφὴν τοῦ περιέργου τούτου βιβλίου κατωτ. κεφ. V, § 8.

3. Βλ. ἐν ἐκτάσει καὶ πλήρῃσι τοὺς τίτλους τῶν Ἀκολουθιῶν ἐν Γρηγορίῳ τῷ Ἀργυροκαστρέτῃ σ. 86—89. Ταῦτα μόνον ἠδυνήθη νὰ ἀνακαλύψω. ἐσχάτως ἔμαθον παρὰ τοῦ παλατιοβιβλιοπώλου φίλου κ. Γ. Λαδά, ὅτι εὗρέθη ἐν Ἀθήναις καὶ Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἰαννουαρίου τυπωθεῖσα ἐν Μοσχοπόλει.

4. Βλ. Ἀργυροκαστρέτης σ. 81—83 καὶ κατωτ. κεφ. V, § 5 καὶ 8.

5. Βλ. αὐτ. σ. 83.

6. Βλ. αὐτ. κεφ. III τοῦ Γ' μέρους σ. 90—159.

Εἶναι δὲ οὗτοι οἱ ἑξῆς κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν:

1. Ἀθανάσιος Δημητρίου Στήριας.
2. Ἀμβρόσιος ἱερομόναχος ὁ Πάμπερσις.
3. Γεώργιος παπᾶ Σίμος.
4. Γρηγόριος Κωνσταντινίδης ὁ τυπογράφος.
5. Δανιὴλ ἱερομόναχος ὁ Βοσκοπολίτης.
6. Δημήτριος Προκοπίου ὁ Πάμπερσις.
7. Δημήτριος Χαλκεὺς ἱεροδιδάσκαλος.
8. Διονύσιος Μάντουκας μητροπολίτης Καστορίας.
9. Θεόδωρος Καβαλλιώτης πρωτόπαπας.
10. Θεόδωρος Χατζηφιλιππίδης Ἐλβασανιώτης.
11. Ἰωάννης Ἀδάμης ἱατροφιλόσοφος.
12. Ἰωάννης Νικολίδης Γραμμοστηνὸς ἱατρός.
13. Ἰωάννης ὁ Χαλκεὺς.
14. Ἰωάσαφ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν.
15. Κωνσταντῖνος Ἄγιοναουμίτης ἱερομόναχος.
16. Κωνσταντῖνος Ζουπάνος ἱατρός.
17. Κωνσταντῖνος Τζεχάνης ἱατρός.
18. Μιχαὴλ Γκόρας Ὑπισχιώτης.
19. Νεκτάριος Τέρπος ἱερομόναχος.
20. Νικηφόρος μητροπολίτης Σισανίου Ἀχριδηνός.
21. Νικόλαος Κωστίκας.
22. Νικόλαος Στίγνης.
23. Πολύκαρπος μητροπολίτης Λαρίσης Λαρδαῖος.
24. Σεβαστὸς Λεοντιάδης Καστοριανός.
25. Χρυσάνθος ὁ Ἡπειρώτης ἱερομόναχος, διδάσκαλος ἐν Μοσχοπόλει.
26. Γεώργιος Κων. Σακκελάριος Κοζανίτης (Γρηγ. ὁ Ἄργυρ. σ. 156).
27. Ἰωάννης ἑδοστραίτου Βυθκουκώτης (αὐτ. σ. 104, 158).
28. Κύρος ἱερομόναχος (ἐνθ' ἀνωτ. τ. 153—154).
29. Γεώργιος Δημητρίου (αὐτ. σ. 154).
30. Πολυζῶης Σπύρος (αὐτ. σ. 156).
31. Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου Τζελεχούρης (αὐτ. σ. 156—157).
32. Ἀλέξανδρος Βασιλείου (αὐτ. σ. 157—158).

Οἱ διάφοροι οὗτοι διδάσκαλοι τοῦ Γένους καὶ περιφανεῖς λόγιοι διὰ τε τῆς ἀπὸ καθέδρας διδασκαλίας καὶ τῶν πολυπληθῶν συγγραφῶν ἀνεξωγόνησαν τοσοῦτον τὸν Ἑλληνισμόν καὶ ἐνεψύχωσαν τὸ ἔθνικόν φρόνημα, ὥστε κατέστησαν ἀθάνατον τὸ ὄνομα τῆς Μοσχοπόλεως.

Ἡ ἐξάκουστος φήμη τῆς Νέας Ἀκαδημίας ἐξῆλθε τῶν ὀρίων τῆς Ἰλλυρικῆς Χερσονήσου, καὶ διὰ τοῦτο ἀνακαλύπτω σχέσεις αὐτῆς καὶ ὁμοιότητα προγράμματος πρὸς τὸ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἰασίου¹.

Ἀλλὰ τίνες οἱ κάτοικοι τῆς περιπέστου ταύτης πόλεως καὶ ποδοποῖ, οἵτινες ὄντως καταπλήσσουσιν ἡμᾶς οὐ μόνον ἐπὶ τῷ πρὸς τὰ ἔλλ. γράμματα διακαῆ ζήλω, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ εἰς τὸ ἐμπόριον ἀξιαγάζω ἐπιδόσει αὐτῶν; ἐκ τούτου ἀμύθητᾶ κομισάμενοι οὗτοι πλούτη τὴν τε πόλιν ἐκόσμησαν γεραροῖς ἰδρύμασιν, ἀπέδωκάν τε αὐτῇ τὴν ἀρίστην πολιτείαν. Τὸ δὲ ὄνομα τῶν Μοσχοπολιτῶν ἀστραπιαίως ἐξεληθὸν τῶν στενῶν ὀρίων τῆς γενετείρας αὐτῶν διέδραμε σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἰλλυρικὴν Χερσονήσον καὶ ἐθαυματουργήσῃ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ξένῃ, διακριθὲν διὰ τῆς εὐφυΐας, γεναιῶν πράξεων καὶ ἀγαθοεργιῶν. Δεδομένου, ὅτι οἱ Μοσχοπολίται ἦσαν Κουτσόβλαχοι καὶ Ἀλβανοὶ πρωτίμως διησθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τῆς πρὸς πρακτικὸς πάντως λόγους ἐγγραμματίσεως τῆς γλώσσης αὐτῶν. Καὶ περὶ μὲν τῆς Ἀλβανικῆς ἱκανὰ ἐλέχθησαν ἐν Γρηγορίῳ τῷ Ἀργυροκαστροίτῃ, ὑπολείπεται δὲ μόνον κατωτέρω νὰ διαλάβωμεν μετὰ τὴν ἐξακριβῶσιν τῶν λοιπῶν τὴν Μοσχόπολιν ἀφορῶντων καὶ περὶ τῆς Κουτσοβλαχικῆς γλώσσης.

Οὕτω μετὰ τὸ δημοσιευθὲν γραμματολογικὸν τοῦτο μέρος, ἐθεώρησα πρὸς συμπλήρωσιν ἀπαραίτητον νὰ ἐκθέσω διὰ βραχείων, καὶ ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπόν μοι τὰ μέσα, ἐν ἀποκέντρῳ τοῦ Ἄθωνος γωνίᾳ γράφοντι, τὸ ἱστορικὸν τῆς περισπουδάστου ἐκείνης πόλεως καὶ τὴν γνώμην μου περὶ τῆς τῶν Κουτσοβλάχων οἰοῖ ἦσαν καταγωγῆς οἱ κάτοικοι αὐτῆς, ὡς καὶ τὴν γενικωτέραν ἀπὸ ἐθνικιστικῆς Βαλκανικῆς ἀπόψεως δρᾶσιν τῆς Ἀκαδημίας, προῦδὸν οὖσαν καὶ ἀπαύγασμα τῆς σπουδῆς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Πρὸς τὴν περικλεῆ λοιπὸν πόλιν, ἣτις ὕψωσεν ἐν μέσῳ τῆς βαρβαρότητος τοῦ πολιτισμοῦ τὴν σημαίαν, ἣτις ὑπῆρξεν οὕτω περιπαθῆς τροφὸς τῶν ἑλληνίδων Μουσῶν κατὰ τὴν δυσχείμερον ἐκείνην περίοδον, καὶ ἐν ἣ ἐκνοφορήθη ἡ ἰδέα τῆς Ἀλβανικῆς ἐθνότητος καὶ ἡ ἐγγραμμάτισις τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης, πρὸς τὴν πόλιν τὴν οὕτω διαπρέψασαν σταματᾷ τὸ βῆμα καὶ ἀποκαλύπτεται μετὰ θαυμασμοῦ πᾶς ὁ ἀναδιφῶν τὴν πάτριον ἱστορίαν διὸ ὀφείλομεν νὰ γνωρίζομεν κάλλιον τὴν ἀρχαιότητα καὶ σύστασιν αὐτῆς, τὴν θαυμασίαν πολιτικὴν ὀργάνωσιν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, τὴν τέχνην τῶν πολυπληθῶν ναῶν καὶ μονῶν αὐτῆς, τὰ τῆς περικλεοῦς Ἀκαδημίας

1. Βλ. Γρηγ. ὁ Ἀργυρ. κεφ. ΙV, § 8 σ. 195 ἐ. Σχέσεις Ἰασίου καὶ Μοσχόπολεως.

καὶ ἐν γένει τὴν εὐκλεῆ σταδίοδρομίαν, ἣν διήνυσεν ἐν μέσῳ μυρίων ἐμποδίων καὶ ἀντιξίων περιστάσεων. Ἀνέμενον τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῆς ὑπὸ τοῦ δημοσιολόγου συμπατριώτου μου κ. **Κων. Σκενδέρη**, «Ἱστορίας τῆς Μοσχοπόλεως» (Ἀθῆναι 1028), ἀλλὰ παρατηρήσας, ὅτι ἡ μόνη σχεδὸν ἀξιόλογος προσθήκη, ἣν οὗτος ἐποίησατο, εἶναι ἡ ἐξιστόρησις τῆς τελευταίας τῆς πόλεως καταστροφῆς (1916), ἐπεχείρησα ἐκ τῶν ἐνόνητων νὰ δώσω ἐμφανεστέραν τὴν μεγαλειώδη εἰκόνα τῆς μουσοτρόφου Μοσχοπόλεως.

Ἡ μόνη περισωθεῖσα αὐθεντικὴ πηγὴ ἦσαν οἱ δύο Μοσχοπολιτικοὶ κώδικες, ὁ τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου καὶ ὁ τῆς Παναγίας, περιέχοντες διάφορα ἔγγραφα, ἐπισήμους πράξεις καὶ ἀναγραφὰς, καὶ ἐν γένει πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς πόλεως καὶ τῶν εὐαγῶν αὐτῆς ἰδρυμάτων, καὶ δὴ καὶ περὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν. Δυστυχῶς καὶ οὗτοι ἀπολέσθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν καταστροφὴν, καὶ νῦν γνωρίζομεν αὐτοὺς ἐκ μόνων τῶν περιγραφῶν καὶ ἀντιγραφῶν τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπισκεψάμενων τὴν θρυλικὴν πόλιν. Συμπληροῦσι τὰς εἰδήσεις ταύτας τὰ ἀποσημειώματα τῶν διαφόρων Μοσχοπολιτικῶν ἐκδόσεων, τὸ ἀρχεῖον τῆς Βουδαπέστης, καὶ οἱ διὰ βραχέων τὰ κατ' αὐτὴν ἐξιστορήσαντες, ὁ **Δανιὴλ καὶ Γρηγόριος οἱ Δημητρεῖς**, ὁ **Ρόζιας**, ὁ **Pouqueville**, ὁ **Κούμας**, ὁ **Σακελλαρίου**, ὁ **Ἀραβαντινός**, ὁ **Γούδας**, ὁ **Π Δάμπρος** καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Σπ. Δάμπρος** ὁ **Οἰκονόμος Δημ. Καλλιμάχος**, ὁ **Βελλιανίτης**, ὁ **Σκενδέρης** καὶ εἴ τις ἄλλος, ἰδίως δὲ οἱ πολυπληθεῖς Ῥουμᾶνοι καὶ οἱ ὀουμανολόγοι Γερμανοὶ, Αὐστριακοὶ καὶ Οὐγγροὶ, οὓς βλέπει τις ἐν τῇ προσηρητημένῃ ἐν τέλει δαφιλεῖ βιβλιογραφίᾳ.

Οἱ τελευταῖοι, (καὶ δὴ ὁ πρῦτανις αὐτῶν Γουσταῦος Weigand) καίπερ ἐξ ἄλλων ὀρμώμενοι ἐλατηρίων, εἰργάσθησαν ἀξιοθαυμάστως εἰς τὴν ἐρευναν περὶ καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων καὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν, διαφόρους ἀξιολόγους πραγματείας κατ' ἴδιαν τε δημοσιεύσαντες, καὶ δὴ ἐν τῷ περιφώνῳ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Λειψίᾳ Ῥουμανικοῦ Σεμιναρίου, τῷ *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache* κτλ.

Οὕτω μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἀπαρτισθεῖσα ἦδε ἡ πραγματεία ἡμῶν προβάλλεται εἰς τὴν εὐμενῆ τοῦ ἀναγνώστου κρίσιν.

Ἐγγραφον ἐν τῇ κατ' Ἀθῶν ἱερᾷ μονῇ τῆς Μεγίστης Λαύρας κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1933 ἔτους.

Γέρον ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΛΑΣ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ

**I. Ἀρχαιότης καὶ ὀνομασία τῆς Μοσχοπόλεως,
Ἐπισκοπή—Κοριτσά.**

Ἀλλὰ τίς ἡ πόλις, ἣτις ὑπῆρξεν ἢ ἐστὶα τοιαύτης καὶ τοσαύτης πνευματικῆς κινήσεως ἐν μέσῳ τῆς ἀκμαζούσης τότε ἐν τῇ περιφερείᾳ ἐκείνῃ βαρβαρότητος; Δυστυχῶς ἐκ τῶν ἐξεληθόντων ἐκεῖθεν Ἀκαδημαϊκῶν οὐδεὶς ἐφιλοτιμήθη νὰ χαράξῃ τί — καὶ εἶναι περίεργον λίαν τὸ φαινόμενον — ἢ διὰ μνήμης νὰ ἀποθανάτισῃ τὴν δόξαν αὐτῆς. Οἱ τὰ τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας ἱστορήσαντες ἐλάχιστα παρένειραν περὶ τῆς Μοσχοπόλεως, καὶ δὴ ὁ Rouqueville, ἐξ οὗ ἀντέγραφοι ἐπειτα οἱ λοιποὶ. Πρῶτος ὁ ἐκδότης τοῦ «Πελαγοῦ» κ. Κων. Σκενδέρης ἐφιλοτιμήθη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κώδικος τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου νὰ συγρᾶψῃ τὴν γνωστὴν μονογραφίαν¹. Ταύτην συνεπλήρωσαν ἱκανῶς ἔπειτα ὁ τε οἰκονόμος Δημ. Καλλιμάχος καὶ ὁ Θ. Βελλιανίτης². Οὗτω πενιχραὶ λοιπὸν αἱ περὶ τῆς πόλεως περιελθούσαι εἰς ἡμᾶς εἰδήσεις, ὥστε οὔτε περὶ τοῦ ἀληθινοῦ ὀνόματος αὐτῆς νὰ εἴμεθα βέβαιοι, ἐφ' ὅσον τὸ Μοσχόπολις εἶναι κατασκευάσμα τῶν λογίων στηριζομένων ἐπὶ τοῦ περιφήμου χωρίου τοῦ Γαλαίτου, ὅπερ ἐπὶ λέξει ἔχει ὧδε:

«Les Valaques Massarets ou Dassarets qui restaurèrent Moschopolis, à laquelle ils donnèrent le nom de Voschopolis, ville des pasteurs, à cause de leur titre de Vlach, cette valeureuse peuplade, dont les tribus sont disséminées dans les cantons de Caulonias (Kolonje), de Ghéortcha (Korça), et juspu'au voisinage de Durazzo, sont, à les entendre, la posterité d'une colonie établie par Q u i n t u s M a x i m u s dans la Taulantie, ou Musaché, d'où ils seraient passés dans les monts Cantaviens au temps dès invasions des barbares. Pour ce qui est des tribus Valaques voisines du Parnasse et du Céphisse de la Phocide, elles prétendent avoir une origine commune avec les Megalovlachites; et toutes en général revendiquent avec orgueil le nom de Romounis (Aromunes) ou Romaines».³

Κατανοήσας δὲ ὁ ἱστορικὸς τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς ἐπινοήσεως αὐτοῦ συνεπλήρωσεν αὐτὴν εἰς τὸν ἐπόμενον τόμον ἀποφαινόμενος, ὅτι «ὁ

1. Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Μοσχοπόλεως κλπ. βλ. ἄνωτ. σελ. 77 σημ. 1.

2. Δυστυχῶς ὁ κ. Σκενδέρης κατὰ τὴν β' ἐκδοσιν δὲν συμβουλευθῆ καὶ τὴν λαμπρὰν πραγματείαν: «Περὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μοσχοπόλεως» τοῦ πατριώτου κληρικοῦ (Παναθήναια τόμ. Κς', Ἀθήναι 1914 σ. 5—12. Ὁ Καλλιμάχος ἐμελέτησεν ἐπισταμένως τὸν κώδικα κατὰ τὴν τοῦ 1912 ἐκστρατείαν, ἐν ἣ ὑπηρετεῖ ὡς ἱερεὺς.

3. R o u q u e v i l l e Voyage de la Grèce (Paris 1826) τόμ. II β.β. 6 κειφ. 1 σ. 329—330. Σύντομον ἐράνισμα τῶν ἀνωτέρω τυγχάνει καὶ τὸ ἐν τῷ Ν. Ἑλληνομν. τόμ. ΚΑ' (1927) σ. 159—164 δημοσίευμα τοῦ μακ. Δάμπρον: Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οἰκογένεια Σίνα, (μετάφρασις ἐκ τῆς Vita Internationale τοῦ Μιλάνου (20 Μαρτ. 1913), ἐνθα ἐδημοσίευσεν αὐτὴν τὸ πρῶτον.

Κόιντος Μάξιμος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Μόσχων (Mosches) ἀνήγγειρε τὴν Βοσκόπολιν, ἥτις ἀπὸ ἀπλῶν σκηνομάτων ποιμένων κατέστη μητρόπολις τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἑπείρου»¹· καὶ προχώρησε μυθοπλαστῶν ἔτι περαιτέρω καὶ μέχρι τοῦ Καυκάσου, ἔνθα εἶρε τὴν Μοσχικὴν πόλιν τῶν Μόσχων καὶ ναὸν πανάρχαιον πρὸ τῆς ἐκστρατείας οἰκοδομηθέντα τῶν Ἀργοναυτῶν· «ὑπέρεκείται δὲ τῶν λεχθέντων ποταμῶν ἐν τῇ Μοσχικῇ τὸ τῆς Λευκοθέας ἱερὸν, Φοῖβου Ἴδρυμα, καὶ μαντεῖον ἐκείνου»². Τοῦτον τὸν ναὸν ὁ Rouqueville ἀφέλεστατα τοποθετεῖ εἰς τὴν ἡμετέραν Μοσχόπολιν μὴ ἀναγνούς τὸν Στράβωνα, ὅστις παρακατιῶν «τομερές ἐστὶ τὸ ἱερὸν, λέγει· τὸ μὲν γὰρ ἔχουσι... Κόλχοι, τὸ δὲ Ἴβηρες, τὸ δὲ Ἀρμένιοι»³. Τοῦτου ἔνεκα κίβδηλος κατὰ πάντα τοῦ Γαλάτου ἢ παράδοσις καὶ ἀληθοφανεστέρα τυγχάνει ἢ τοῦ εἰρημένου κώδικος ἀναγραφῆ, καθ' ἣν ἐν ἔτει 1630, ὅτε ἐκτίετο ἡ μονὴ τοῦ Προδρόμου, ἡ πόλις εἶχεν ἡλικίαν 250—300 ἔτων⁴. Μετὰ τὴν ἀροδοὶν τῶν σταυροφοριῶν, ὅτε πολλοὶ ἠρημώθησαν πόλεις, ἀνεφάνη ἡ Μοσχόπολις, τίς οἶδε τίνας καταστροφῆς διάδοχος· ὥστε ἡ ζῶσα παράδοσις δὲν ἐθεώρει τὸ κτίσμα ἀρχαιότερον τοῦ 1300. Ἐπὶ τοῦ σημειώματος τούτου στηριζόμενος καὶ ὁ Χαβη γράφει, ὅτι ἡ Μοσχόπολις ἐκτίσθη τῷ 1338 ὑπὸ τοῦ Πέτρου ἡγεμόνος ἐκ τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν Μουζακίων⁵ καὶ συνάπτει τὴν ἀκμὴν αὐτῆς πρὸς τοὺς φυγάδας τοῦ Βυζαντίου⁶. Εἶχε δὲ ἐνώπιον ὁ μέγας ἀλβανολόγος τὸ πολυθρόλυτον χειρόγραφον ταῦ Ἰωάννου Μουζάκη ὑπὸ τοῦ Καρόλου Hopf τότε ἀνακαλυφθὲν *Historia e genealogia*

1. Αὐτ. τόμ. III (1824) σ. 45--46. Ἴδου ὀλόκληρον τὸ χωρίον : *Pasteurs vigilants, ouvriers économes ces Valaques, qui se prétendaient descendus des Romains, établis dans la Candavie par Quintus-Maximus, avacent relevé, dans le onzième siècle sur les ruines de l'antique ville des Mosches, celles de Voschopolis ; et d'un sémple camp de bergers, cette colonie était devenue le métropole commerciale de l'Épire. On y comptait, vers le milieu du siècle dernier, près de quarante mille âmes ; et en 1788, sa population, augmentée d'un tiers, promettait des superbes destinées aux chrétiens de cette partie presque ignorée de la Grèce. Les écoles de Voschopolis florissaient, la civilisation s'auvoçait sous les auspices de la religion et de ses ministres ;*

2. *Στράβων γεωγραφία* τόμ. Β', βιβλ. 11, 498.

3. Αὐτ. 499. βλ. *Γούδα*, Βίοι παράλληλοι τόμ. Δ', Ἀθήναι 1871 σ. 2—4.

4. Βλ. Γρηγ. ὁ Ἀργυρ. σελ. 78.

5. *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar* (Wien 1867) σελ. 217. ὀλόκληρον τὸ χωρίον, ἔνθα ἐκτίθεται ἡ γενεαλογία τῶν Μουζακίων ὑπὸ τοῦ Ἰω. Μουζάκη βασιλευπόντων ἐπὶ τῆς μέσης Ἀλβανίας περιλαμβανομένης καὶ τῆς Καστορίας παρὰ *Δασσαρήτη* ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας τόμ. Ε' (Ἀθήναι 1896) σ. 153—4· ἐντεῦθεν ἐσφαλμένως ἀνετυπώθη καὶ ὑπὸ *Σκευδέρη* (σ. 9).

6. Γρηγ. ὁ Ἀργυρ. σελ. 53.

della casa Musachia scritta da Giovanni Musachio despoto d'Epìro a suoi figli nel 1510¹. Ἐν τοῖς προλεγομένοις (σ. 280) ἀναφέρεται καὶ τὸ γνήσιον ὄνομα τῆς Μοσχόπολεως Voskorpori² (καὶ νῦν λέγεται ὑπὸ τῶν κατοίκων Κουτσοβλάχων Voskorolie καὶ ὑπὸ πάντων τῶν Ἀλβανῶν Voskoro ἢ Voskoro). Τὴν σήμερον Voskor ὀνομάζεται χωρίον δίωρον ἀπὸ τῆς Μοσχόπολεως ἀπέχον³, καὶ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκ τούτου μετὰ πολὺν χρόνον μετοικήσαντες βλαχοποιημένους ἀνήγειραν τὴν Βοσκόπολιν, μετονομασθεῖσαν οὕτω ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν κατοίκων⁴. «ἀλλ' ἀκολούθως ἀποχωρούντων βαθμηδὸν τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ σταδίου, ὅπως ἀναλάβωσι τὸ ἐμπορικὸν, μετωνομάσθη Μοσχόπολις»⁵. Τοῦτο δὲ γέγονε πάντως ἄμα τῇ ἀναστηλώσει τῆς Ἀκαδημίας. Τὸ Βοσκόπι φρονῶ, ὅτι προέρχεται ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος Ἐπισκοπή⁶. οὕτω δὲ ὀνομάζεται, ὡς ἄδεται, τὸ πάλαι ἡ Κοριτσᾶ, ἄσημον τότε οὔσα χωρίον, ὑπαγομένη εἰς τὸν ἐπίσκοπον Κολώνης καὶ Διαβόλεως⁷. Ἡ ἀρχαία Διάβολις ὡς ὀνομάζεται παλαιότερον, ἔκειτο κατὰ τὸν Leuclavius καὶ Lequiens εἰς τὰ στενὰ τῆς Τσαγκώνης, ἔνθα ἔπειτα ἐπὶ τῆς κατοχῆς τῶν Σλάβων ἀνηγάθη ἡ Σελασφόρος (Σβέσδα), ἥς διακρίνεται νῦν ἀπὸ τῆς ὀνόματι⁸. Ὁ Μουζάκης τῷ 1280 ἀναφέρει τὸ φρούριον Corizza ὡς τῆς νῆας πόλιν, ἰδοὺ δόκλῃρον τὸ χωρίον, οὐ ἀνεμνήσθημεν καὶ ἀνωτέρω : Il signor Andrea Mosachi sebaston Crator (sic) ha posseduto e signoreggiato lo sotto scritto paese E più possedi e signoriggio il paese de Devoli maggiore, e nota, che c'è una terra che si chiana Vescop, la quale è distrutta. E più possedi e signoriggio la città de Corizza per inseno alla villa nomine Savoiana, et anco lo casale

1. C. Hopf Chroniques Gréco-Romans (Berlin 1873) σ. 281—340.

2. Περὶ τὸ 1280 ἴσως ἦτο τότε χωρίον καὶ ἔπειτα ἐκτίσθη ἡ πόλις (βλ. Γρηγ. ὁ Ἀργυρ. σ. 77—78). Ὁ ἅγιος Πτολεμαῖδος διΐσχυρίζεται, ὅτι κατέχει σημεῖωμα τοῦ Μοσχοπ. κώδικος τοῦ 1510, ἐν ᾧ ἀναφέρεται Μοσχόπολις (τὴν ἰδρυσιν καὶ ὁ Δάμπρος ἀνάγει εἰς τὸ 1500, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 160). Ἀσύστατα πάντη τὰ περὶ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ἀναγόμενα εἰς Μόσχον τινὰ ποιμένα ἐκ τοῦ ὄρους κατελθόντος εἰς τὴν πεδιάδα (polie βλαχιστί), ὅθεν Μοσχόπολις=πεδιάς ἢ κοιλάς τοῦ Μόσχου.

3. L e a k e Travels in Northern Greece I (London 1835) σ. 343.

4. Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ (σ. 396 β) γράφει : «κλήθεισα οὕτως ὅτι οἱ πλείους αὐτῆς βοσκοὶ προβάτων εἶναι» (τῷ 1725).

5. Ἀραβαντινὸς Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων (Ἀθήναι 1905) σ. 4. Ὁ Σκευδέρης (σ. 13) ἀναφέρει παραδόσιν, καθ' ἣν ὁ Πανάγιος Τάφος μετὰ τοῦ τιμίου ξύλου ἐδαρωφόρησε καὶ τὴν μετανυμίαν.

6. Κατὰ τὴν μέσσην Ἀλβανίαν ὑπάρχει χωρίον Πασκόπι καλούμενον, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀργυροκάστρου.

7. Βλ. Ἡ. Λασσαράκη (= Ὁρολογῆς) Περὶ τῆς Κοριτσᾶς ἐν Δελτίῳ κτλ. σ. 143 καὶ 147.

8. P o u q u e v i l l e, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. III σ. 39-45.

de Vioda, dove se pigliano gran pesci a capituni. E più possedi e' si . . . il paese de Devoli minore insino à Nestramo la quale è una città ruinata¹. Δὲν εἶναι δὲ ἄπορον πῶς ἡ Ἐπισκοπὴ ἐγένετο Βοσκόπι (πρβ. Bischof ἢ Bishop κττ.—ἐπίσκοπος). ἡ παραφθορὰ τῶν τοπωνυμιῶν εἶναι τὸ γνωρίσμα τῶν μερῶν ἐκείνων πρβλ. : Βουτέλια—Βιτώλια, Ἄχοις, Ὀχοις—Uri, Ori, Εὐροια—Βρονα, Ἄμυνα—Κάμυνα· τὰ δὲ Βελέγραδα ἐλέχθησαν Βαλάγραδα Μπελογράδι καὶ Βελογράδι καὶ Πελογράδον. τὸ κορυφωμα παρουσιάζεται εἰς τὴν προφορὰν τῆς Προζένης, τὴν πάντων δυσκολωτάτην κατὰ τὸν Griesebach : Prisdren, Prisdra, Pisdra, Pisdren, Pisren, Pista, Pisdrend, Prisdrend, Prisdrend, Prisdrend κτλ.² Ἀλλὰ τὸ πρῶτον κτίσμα τῆς Μοσχοπόλεως ἀνάγεται καὶ εἰς Ἄλβανους (καὶ οὐχὶ Βλάχους), καὶ ὑπάρχουσι κατὰ τὸν Δασσαρητὴν μαρτυρίαι³. Μετὰ ταῦτα οἱ ἐκ Μουζεκιά; Βλάχοι περιπλανώμενοι ὡς νομάδες εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Φράσσοις (ἴδεν καὶ Φρασσουλήδες ἢ Φρασσεριώται καλοῦνται οἱ Μοσχοπολίται Βλάχοι) ἐστράφησαν εἰς τὰ μέρη τῆς Μοσχοπόλεως διακρινομένης διὰ τὰ ὄρατα δάση καὶ τὴν πλουσίαν νομήν⁴. Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης συρροῆς οἱ ἠπειρώται τὸ πρῶτον ἐπωνόμισαν αὐτὴν Βοσκόπολιν· οἱ δὲ ἐγγύωροι ὠνόμαζον ὅπως καὶ νῦν, Βοσκολό⁵.

**2. Ἡ ἀρχαία ἱστορία τῆς Μοσχοπόλεως καὶ ἡ ἐξαίρετος
τοποθεσία· Ἡ Ἀκαδήμεια καὶ ἡ βιβλιοθήκη,
ἔντυπα καὶ χειρόγραφα.**

Ἡ χώρα αὕτη, ἡ ὀριζομένη, ὡς εἶπομεν, ὑπὸ τῶν δύο Τομόρων, ἡ Δασσαρητία, ἦν τὸ λαμπρότερον μέρος τῆς Ἰλλυριδος⁶. Οἱ δὲ Δασσα-

1. H o p f Chroniques Gréco-romanes inedites ou peu connues publies avec notes et tables genealogiques (Berlin 1873) σ. 280. Ὁ Κοτζᾶ Ἰμπραχόρης ἔπειτα τῷ 1490 ἔκτισε τὴν πόλιν καὶ μετέβαλε καὶ τὸν ναὸν τῆς ἁγ. Παρσκενῆς εἰς τέμενος.

2. Reise durch Rumelie II (βλ. Dituria III, σ. 491).

3. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 124 σημ. 4.

4. F a l v. C o r d i g n a u o, Në lamë të kulturës shqipëtare (Vulneti i popullit, Tiranë, 20 Νοεμβρ. 1930).

5. Πάντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ καὶ γεωγράφοι, μὴδ' αὐτοῦ τοῦ Ἀραβαντινοῦ καὶ Δαμπρίδου βλαβερού, γράφουσι Βοσκόπολις.

6. Βλ. ἀξιόλογον περιγραφὴν ὑπὸ Δήμιτσα ἐν Μακεδονικοῖς Γ' σ. 598 ἐ· Ἡ κοιλὰς τῆς Κοριτσᾶς, ἧς τὸ δυτικὸν κατέχει ἡ Μοσχόπολις, εἶναι ὑψηλότερα πάντων τῶν ἄλλων ὄροσπεδιῶν (Ἀραβαντινὸς ἐν Πανδώρα ἸΘ' σ. 196). Εἶχεν ὅλα τὰ προσόντα ἡ τοποθεσία αὕτη πρὸς σύστασιν μεγάλης πόλεως, ὅπως τὸ Βυζάντιον ἐκτιμώμενον ἐπὶ 7 λόφων διασχίζεται ἐν τῷ μεταξύ ὑπὸ τῆς θαλάσσης, οὕτω καὶ ἡ Μοσχόπολις ἀνεγερθεῖσα ἐπὶ ἰσαριθμῶν λόφων διασχίζεται ὑπὸ τριῶν ποταμιῶν, καὶ παρὰ τὰς στενωποὺς ῥύμας (ὡς πᾶσαι αἱ

ρήτιοι ἐκ πάντων τῶν Ἰλλυρικῶν φύλων ἀπέβησαν οἱ ἐπικινδυνωδέστεροι τοῖς Μακεδόσι πολέμιοι. Ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Βάρδουλις μέγα καὶ ἰσχυρὸν ἰδρύσας κράτος τῷ 385 π. Χ. κατέστησε φόρου ὑποτελή τὴν Μακεδονίαν, ἣτις ἐπὶ Περδικά ἐκινδύνευσε νὰ ὑποδουλωθῆ τέλεον¹. Ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐκ τῆς περιφερείας ταύτης ἀνεφάνη εἰς τῶν μεγαλητέρων αὐτοκρατόρων, ὁ Ἰουστινιανός. Οὗτος προεπωδῶς τὴν ἑαυτοῦ γενέτειραν, τὴν Ἀχρίδα, τιμήσας καὶ πρώτην Ἰουστινιανὴν μετονομάσας, ἀνεκλήρυσεν αὐτοκέφαλον τὴν ἐκκλησίαν αὐτῆς, περιλαμβάνουσαν πλὴν τῆς Ἀλβανίας μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου. Ἡ Ἀχρίς ἔπειτα ἐχρημάτισε καὶ ἔδρα τῶν Βουλγάρων βασιλέων. Τὴν ὁσημέραι φθίνουσαν τῆς Ἀχρίδος δόξαν προώριστο νὰ συνεχίσῃ ἢ κλεινὴ Μοσχόπολις «δυναμένη νὰ ἑξομοιωθῆ μὲ μίαν **τερπνοτάτην θασιν**, κατὰ Κουτσονίκαν, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐρημίας καὶ τῆς ἀπογνωσεως τῆς βαρβαρότητος»². Ἐνταῦθα ὡς ἐν θεοσώστῳ κβωτιῷ διετηρήθη ἡ παιροπαράδοτος ἐθνικὴ κληρονομία, τὰ τιμαλφῆ λείψανα τῆς βυζ. δόξης, τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν πολιτείαν, τὴν ἐκκλησίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ δὴ εἰς τὰ γράμματα. «τὰ μὲν σχολεῖα τῆς Βοσκοπόλεως τότε ἤνθουν, ὁ δὲ διὰ τῆς θρησκείας καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτῆς προστατευόμενος πολιτισμὸς προήγετο, ὥσπερ ἄλλοτε κατὰ τὰς εὐτυχεῖς ὄχθας τῆς Περουβίας»³. Ἡ Νέα Ἀκαδημία ὡς τηλαυγῆς φάρος ἐξέπεμπε τὰς ἀκτίνας καὶ πέραν τῆς εὐρωπ. Τουρκίας, ὡς εἰς τὴν Ρουμανίαν π.χ. ἀριπρεπεῖς φιλόλογοι, θεολόγοι καὶ ποιηταὶ ἀνέθροσκον ὡς Ἀνταῖοι ἐπὶ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα ἐκ τοῦ «Ἑλληνικοῦ φροντιστηρίου». «μεγίστη ἦτο ἡ ἐπίδρασις τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἡ Σχολὴ διὰ τῶν καθηγητῶν καὶ μαθητῶν αὐτῆς διὰ πάντα τὸν δούλον τότε ἑλληνισμόν, δημιουργήσασα πρωτοφανῆ πνευματικὴν κίνησιν καὶ διαδίδουσα τὰ φῶτα τοῦ ἑλλ. πολιτισμοῦ δαμνλέστατα καὶ καρτοφορώτατα»⁴. Βεβαίως καὶ πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας αἱ Μοῦσαι περιπαθῶς ἐθεραπεύοντο ἐνταῦθα. Περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΖ' ἑκατ. συνστάθη Ἑλληνικὴ Σχολὴ παρὰ τῶν ἐν Ἑνετίᾳ, Αὐστρίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐμπορευομένων Μοσχοπολιτῶν καὶ ὑπὸ τῶν διαφόρων τῆς τότε ἀνθηρᾶς πόλεως συντεχνιῶν σπουδαίως προικοδοτεῖται⁵. Εἰς τὴν ἀνέγερσιν ὅμως τῆς Ἀκαδημίας πλὴν ἄλλων συνέδραμον καὶ οἱ εὐγενεῖς καὶ φιλόμουσοι Κοριτσαῖοι δι' ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν προκρίτων τῆς πόλεως Θε. δ. Μπάλλα, Ἀναστασίου Κωστή Μόσχα καὶ Γεωργ. Μάνου⁶. Ἀλλὰ πόλις ἣτις «ἡμιλ-

τουρκ. πόλις) ἦν πανταχοῦ ἀναπεπταμένη εἰς εὐρὸν ὀριζοντα καὶ ἀνέπνεε τὸν καθαρὸν ἀέρα.

1. *Δήμιτσας*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 599.
2. Γενικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλ. Επαναστάσεως τόμ. Α'. (Ἀθῆναι 1863) σ. 98.
3. P o u q u e v i l l e, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 393 σημ.
4. *Ἐθαγγελίδης*, ἐνθ' ἀν. σ. 93· περὶ τῆς Ἀκαδημίας ἐλέχθησαν ἐν Γρηγ. τῷ Ἀργυρ. σ. 79 ἔ. τὰ δέοντα, συμπληρωθῆσόνται δὲ καὶ κατωτέρω κεφ. VI.
5. *Δαμπερίδης*, Περὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ ἀγαθοεργημάτων Α' σ. 103.
6. Ἐν τῇ ἀναγραφῇ τοῦ Κώδικος βλ. Γρηγ. ὁ Ἀργυρ. σ. 80-81.

λάτο νὰ γείνη ἔξαρχος τοῦ φωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων μὲ τὰ κοινοφελῆ ἔργα τῆς¹, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ στερεῖται καὶ βιβλιοθήκης, τοῦ ἀπαραιτήτου ἐφορκίου τῆς τε Ἀκαδημείας καὶ τοῦ τυπογραφείου. Αὕτη οὖσα ἀνάλογος πρὸς τὰ εὐαγῆ ταῦτα ἰδρύματα περιεῖχεν οὐ μόνον τὰς ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πατέρων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας πληθὺν συγγραμμάτων, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τῶν παρατιδομένων μαθημάτων καὶ τῶν ἐκδόσεων τοῦ τυπογραφείου. καὶ ταῦτα πάντα προυπέθετον ἐξ Εὐρώπης οἱ καὶ τοῦ κερδίου Ἐρμου λάτραι Μοσχοπολίται. Πρὸς τοῦτοις καὶ πολύτιμα χειρόγραφα δὲν ἔλειπον ἐκεῖθεν. Ἐν τῷ κώδικι τῆς Παναγίας ἐπιτῆς τοῦ μητροπολίτου Δυρραχίου Γρηγορίου ἀφιέρωσης τῆς ἰδίας αὐτοῦ βιβλιοθήκης², σημειοῦται καὶ τόδε : «Ὁ αἰδεσιμώτατος παπᾶ κὺρ Γεώργιος παπᾶ Κώστα, παπᾶ Σίνια ἀφιέρωσεν εἰς τὸ σχολεῖον βιβλία ἑλληνικὰ καὶ ῥωμαϊκὰ κομμάτια πέντε αἰωνία ἢ μὴμη³. Ἀλλὰ νῦν μετὰ τὰς τῶσας καταστροφὰς τῆς πόλεως καὶ ἡ βιβλιοθήκη συναπώλετο. Τὰ ἐκ τῆς πρώτης καταστροφῆς διασωθέντα βιβλία περιουλεῖσθαι τὸ πρῶτον ἐν τοῖς κελλίοις τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας (εἶτα τοῦ ἁγ. Νικολάου), καὶ τὴν ἐπιτήρησιν αὐτῶν ἐνεπιστεύετο ἡ ἐφορεία εἰς τὸν ἐκάστοτε κανδηλανάπτην⁴. Ἐντεῦθεν, ὡς φαίνεται, λεηλατηθείσης τῆς βιβλιοθήκης ἔχουσι τὴν προέλευσιν διάφορα χειρόγραφα, ἅπερ πρὸ τοῦ εὐρ. πολέμου ἐκόσμου τὴν τοῦ γυμνασίου Κοριτσᾶς βιβλιοθήκην⁵. Ὁ νῦν ταμιακὸς ἐν Καστοριά ὑπάλληλος κ. Θεόφραστος Γεωργιάδης εἶχε κατορθώσει ὡς διδάσκαλος ἐν Μοσχοπόλει νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Σχολῆς πολλὰ ἐκ τῶν βιβλίων, καὶ δὴ εὐαγγέλιον εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ ἁγ. Νικολάου, «ζῶν εὐαγγέλιον» ὑπὸ τῶν ἐγγωρίων καλούμενον, τοῦ Θ'. αἰῶνος ἐπὶ μεμβράνης διὰ τὴν τε καλλιγραφίαν καὶ μικρολογίαν θαυμαζόμενον⁶. Ὁ Καλλιμάχος (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 9) εἶδε τὰ χειρόγραφα ταῦτα, μεμβράινα καὶ βομβύκινα καὶ χαρτῶα, εἰς τὴν τοῦ Προδρόμου μονήν, ὡς καὶ εὐαγγέλιον ἐπὶ μεμβράνης εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, τοῦ Χρυσσατόμου κώδικα ἐπίσης μεμβράινον φυλαττόμενον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ παπᾶ Πέτρου, ὧν πάντων ἐποιήσατο κατάλογον,

1. *Κούμας*, Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων τομ. ΙΒ' σ. 531.

2. Ἄνωτ. σ. 65, καὶ Κωδ. φ. 28α Κατάλογος κτλ. βλ. ἄνωτ. σ. 80. Ὁ *Βελλιανίτης* ἀναφέρει, ὅτι τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς βιβλιοθήκης ἀνερχόμενα εἰς 1700 τόμους ἐσώζοντο μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1916, ὅτε καταστράφησαν ἢ διηραπάγησαν ὑπὸ τῶν λεηλατησάντων τὴν πόλιν . . . (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγ. Ἑλλάδος 1922 σ. 234).

3. Κωδ. φ. 33β (Παναθήναια τομ. 26 σ. 9) τὸ ῥωμαϊκὰ ἐνταῦθα σημαίνει ῥουμανικὰ, ὡς ὀψόμεθα.

4. *Σκευδέρης* σ. 19.

5. Καὶ ἐντεῦθεν, ὡς μανθάνω, ἐληλατήθησαν ἤδη πρωτοστατοῦντος εἰς τὴν ἀπεμπόλησιν αὐτοῦ τοῦ κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἁλβ. ἐκκλησίας.

6. *Βελλιανίτης*, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγ. Ἑλλάδος (Ἀθήναι 1922) σ. 234.

δοσις ἀμφιβάλλω, ἐὰν εἶδε τὸ φῶς διὰ τοῦ τύπου. Καὶ συνδρομηταὶ δὲ καὶ ἐκδοταὶ πολλῶν ἔργων ἐμφαίνονται οἱ Μοσχοπολίται, καὶ δὴ καὶ μετὰ τὴν τῆς πόλεως καταστροφὴν. Καὶ ἀναφέρω ὧδε ταῦτα: «Πραγματεία περὶ παιδῶν ἀγωγῆς, ἡ παιδαγωγία συντεθεῖσα παρὰ Ἰωσήπου τοῦ Μοισιόδακος καὶ τυπωθεῖσα δαπάνῃ φιλοτίμῳ τοῦ ἐντιμοτάτου καὶ χρησιμωτάτου ἐν πραγματευταῖς κ. κ. Θεοδώρου Ἐμμανουὴλ Γκίκου τοῦ ἀπὸ Μοσχόπολιν, 1779 Ἐνετήσιν παρὰ Νικ. Γλυκεῖ, 8ον σ. 175¹. (βλ. καὶ κατωτ. κεφ. VI, 7).

Δεύτερον ἔργον ἐκδοθὲν παρὰ Μοσχοπολίτου εἶναι ἡ ἀκολουθία τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βλαδιμήρου, ἣτις ἐτυπώθη ἐν Βενετίᾳ τῷ 1776 (κακῶς γράφεται «τὸ πρῶτον» διότι ἔχομεν τῷ 1741 τὴν ἐκδοσιν τῆς Μοσχοπόλεως) «ἀναλώμασι τοῦ τιμωτάτου καὶ χρησιμωτάτου κ. Νικολάου Δημητρίου Ντορούγα εὐπατρίδου Μοσχοπόλεως εἰς Σίτησα» (παρὰ Legrand ἀρ. 796). Πρὸς τούτοις καί: «Ἐπιτομὴ γραμματικῆς περιέχουσα τὰ ὀκτὼ μέρη τοῦ λόγου ἐπὶ βοηθείᾳ τῶν ἀπορωτέρων νέων εἰς εὐχερῆ ἔναρξιν τῆς σπουδῆς δαπάνῃ καὶ συνδρομῇ εὐγενεῖ τε καὶ θεοφιλεῖ Σωφρονίου Γεωργίου τοῦ Μοσχοπολίτου, νῦν πρῶτον τυπωθεῖσα καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. Ἐνετήσι, 1763 παρ' Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι (τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ἔτει 1764 παρὰ Legr. 588, 600).

Ἄλλὰ τὰ τῆς φιλομουσίας ζώπυρα καὶ τῆς εὐγενείας τὰ καλὰ δὲν ἠδυνήθη παρὰ τοῖς Μοσχόπολίταις νὰ ἐξαλείψῃ ἡ ἀγρία ἐκείνη ἐρήμωσις. Τῷ 1800 καθορᾶται τῆς νέας Σχολῆς προϋστάμενος ἀνήρ μάλα ταῖς Μούσαις πεφιλημένος, ὁ Βοσκοπολίτης Δανιήλ², καὶ τῷ 1840 διὰ ποσοῦ 200 ταλλήρων ὁ Ἄν. Καζαντζῆς ἀνήγειρε τὴν μέχρις ἐσχάτως σωζομένην σχολήν, καὶ ἕτερος Μοσχοπολίτης, ὁ Μιχαὴλ Κιοπέκας, συνέλεξεν ἐν Βιέννῃ πρὸς 400 φιορινίων κατατεθέντων ἐν τῇ τραπέζῃ πρὸς διατήρησιν αὐτῆς (τόκοι 200 φιορ. ἐτησίως)³. Ἄλλ' ἡ Μοσχόπολις, ἂν καὶ ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν εὐκλειαν, εἶχεν ὅμως μέγα καὶ ἐπίφοβον ὄνομα, ὅθεν ὑπῆρχεν ὁ στόχος οὐ μόνον τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων. Οὗτοι κατὰ τὸν ὄρσοτουρκ. πόλεμον μετὰ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Ναοῦμ ἐπυροπόλησαν καὶ τὴν βιβλιοθήκην τῆς Μοσχοπόλεως⁴.

1. Βλ. καὶ *Σκηνδέρη* σ. 32. Σημειῶδες ἐνταῦθα τὸ ἐπίθετον *Γκίκας*, ὅπερ ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῆς Ρουμανίας διεδόθη εἰς Ἀλβανίαν.

2. Βλ. Γρηγ. ὁ Ἀργυρ. σ. 94.

3. *Δαμπερίδης*, ἐνθ' ἄνωτ. 104. Μεταξὺ τῶν συνδρομητῶν φέρεται καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας *Μιλόσχης*, ὁ συγγραφεὺς μέμφεται τῷ βαρόνῳ *Σίνα* μὴ συμμετασχόντι τῆς συνεισφορᾶς, ἀλλ' ὁ *Ἀραβαντινὸς* μαρτυρεῖ τὸ ἀντίθετον, (Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων (Ἀθήναι 1905) σ. 45). Τὰ 200 φιορίνια ἐσχάτως πρὸ τοῦ εὐρωπ. πολέμου εἶχον κατανήσει 18-20 λίραι Τουρκίας, αἵτινες διετίθεντο ὑπὲρ τῶν σχολείων (*Σκηνδέρη* Ἱστορία τῆς Μοσχοπόλεως ἐκδ. α' (Ἀθήναι 1906) σ. 21).

4. *Ζώτου Μολοσσού*, Ἠπειρ. Μελέται Δ' τεύχ. 2 (Ἀθήναι 1882) σ. 55.

«Θεολογία» Τόμος ΙΒ'

3. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Μοσχοπόλεως—Αἱ μεγαλοπρεπεῖς οἰκίαι—Αἱ συντεχνίαι καὶ ἡ φιλομουσία αὐτῶν—Ἡ ἀγορά, τὰ διάφορα ἐργοστάσια ἢ βιομηχανία καὶ ἡ ἐμπορικὴ κίνησις—Τὸ Ὄρφανο-διοικητήριον καὶ τὸ ὄρφανοτροφεῖον—Ἡ Κάσσα τῶν πτωχῶν.

Ἡ εὐεργετικὴ τῆς Ἀκαδημείας ἐπίδρασις ἀπεδείχθη ἀμέσως ἐπ' αὐτῆς τῆς πολιτείας διὰ τῆς θαυμασίας καὶ πρωτοφανοῦς οργανώσεως, δι' ἧς ἡ Μοσχόπολις ἀνῆλθεν εἰς περιωπὴν εὐνομίας καὶ πλούτου ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας προερχομένου· συνεδέετο γὰρ μετὰ τῶν μεγάλων ἐμπ., οἰκῶν τῆς Εὐρώπης καὶ εἶχεν ἐγκαταστήσει παρ' αὐτοῖς παραρτήματα. Οὐδεμία τῶν πόλεων τῆς εὐρωπ. Τουρκίας ἠδύνατο ἐν τούτῳ νὰ συναγωνισθῇ αὐτῇ· εἰς τὰ τραχέα ἐκεῖνα ὄρη ἐν τῷ μέσῳ τῆς τρομοκρατίας τῶν τουρκ. ὁρδῶν, λυμαινομένων ἐπὶ αἰῶνας τὴν πέριξ χώραν, συγαντῶμεν ἕνα ἀφάνταστον πολιτισμὸν διὰ τὴν ἐποχὴν¹. Ἴδου πῶς περιγράφει τὴν καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν ἡ ξυνοῦρις τῶν συντακτῶν τῆς πρώτης εἰς δημῶδη γλώσσαν ἐκδοθείσης γεωγραφίας: «αὐτὴ ἡ πόλι προτιτέρα δὲν ἦταν τίποτες. οἱ Βοσκοποῖται ἔχουν ἐκ παραδόσεως πῶς ἦταν δεκαεὶς καλύβαις βοσκῶν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ ὠνομάστηκε Βοσκοπολι· μετὰ ταῦτα ὅμως αὔξησε καὶ ἔγινε αὐτὸ, ὅπου ἀκούομεν, μάλιστα εἰς τὸν τρέχοντα αἰῶνα εἰς τέτοιαν ἀκμὴν ἦταν, ὅπου εἶχε 12000 σίτια, 14 ὄρφεττα τεχνῶν, σχολεῖο καλὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπρόκοψαν πολλοὶ καὶ ἐντόπιοι καὶ ἕξνοι, τυπογραφίαν, πλοῦτον πολύν, καὶ ἐνὶ λόγῳ ἦταν εἰς τὴν Τουρκίᾳ μία πόλι στολισμένη μὲ ὅλα ἐκεῖνα, ἃ ποῦ στολίζουσι μία πόλι Εὐρωπείκη². Εἶναι ἡ μόνη σχεδὸν ἱστορικὴ ἀφήγησις σύγχρονος καὶ ὑπὸ αὐτοπτῶν γενομένη ἀρκούντω; διαφωτιστικὴ. Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ἀποσαφηνίζονται τὰ αἷτια τῆς τοιαύτης προόδου. Ὅπως ὁ Hahn πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀκμῆς τῶν γραμμάτων ἀναφέρει τὴν πρώτην ὠθησιν εἰς τοὺς φυγάδας τοῦ Βυζαντίου³, οὕτω καὶ ὁ ἐν Σκόδρῳ Ἰησοῦτης Cordignano ἀναζητῶν τοὺς λόγους τῆς ἐνταῦθα ἀκμῆς τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἀποδίδωσιν εἰς τοὺς φυγάδας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γενουηνοῖς, εἰσαγαγόντας ἐνταῦθα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐμπορίου μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων. Χωρὸς νὰ συζητήσω, ὅπως τὴν πρώτην αὐτῶ καὶ ταύτην τὴν γνάμην, καταχωρίζω ἐνταῦθα αὐτολεξεῖ τὴν περικοπὴν τοῦ διατριβογράφου:

Si do qi të jet puna, ska farë dyshimi se ky qytet mrrijti në kulm të lulzimit të vet tregtije dhe kulture në shek. e XVII. e XVIII. Tregu i tynë ishte sidomos me Italin e me Austri.

Duhet me vu oroe se kishin pasë fatin me prite mbrenda mureve të veta mbas rrximit të Stambolles prej Sulmit te Turqve t' ikun Gjenoves (tregtarë në Stambollë prej Genova t' Italis), të cillët shkaktuen, një perparim të math tregtije në Moskopole, qi kje e zoja tash ma më cue kolonit e veta gjithkund n' Europen e mjesme⁴.

1. Καλλιμάχος, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 5.

2. Γεωγραφία νεωτερικὴ ἐρανισθεῖσα ἀπὸ διαφόρους συγγραφεῖς παρὰ Δανιὴλ Ἰερομονάχου καὶ Γρηγορίου Ἰεροδιακόνου τῶν Δημητριάδων κτλ. Τόμ. Α' (Βιέννη 1791) σ. 27.

3. Γρηγ. ὁ Ἀργυρ. σ. 79.

4. Vulneti i popullit κτλ.

Βεβαίως εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναπαραστήσῃ τις σήμερον τὸ μεγαλεῖον τῆς Μοσχόπολεως. Οἰκίαι μεγαλοπρεπεῖς ἐκ λίθων πελεκητῶν ἐκτισμέναι, ὑψηλαὶ μετὰ στοῶν καὶ ἐξωστῶν, ὧν ἑσπεροῦντο αἱ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῆς Τουρκίας οἰκίαι, κατελάμβανον τὴν περιοχὴν τῶν ἑπτὰ λόφων. Τὸ ἐσωτερικὸν ἦν ἀνώτερον περιγραφῆς. ἀρκεῖ νὰ ἐνδυμηθῇ τις, ὅτι πολλαὶ εἶχον ὡς διακόσμησιν τοιχογραφίας θεμάτων τῆς ἑλλ. μυθολογίας¹. Πρὸς τὴν λαμπρὰν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν λοιπὴν καλαισθητικὴν διαρρῦθμιν τῆς πόλεως ἀνθημιλλῶντο καὶ οἱ εὐγενεῖς φιλοπρόδοοι κάτοικοι, ὠργανωμένοι εἰς ἀξιόλογα ἐπαγγελματικά καὶ κοινοτικά σωματεῖα, ἀπερ ἀπέδειξαν, ὅτι ἐνεφεροῦντο αἰσθημάτων μαρτυροῦντων ἡθῶν εὐγένειαν, ἀριστοκρατίαν καὶ πολιτισμόν, οἷα σπανίως εὐρίσκομεν ἐν τῇ τουρκοκρατουμένῃ Ἑλλάδι κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους. Ταῦτα συνέστησαν συνεταιρικῶς καὶ τὸ τυπογραφεῖον². Μετὰ δὲ ταῦτα ἀδραῖς δαπάναις, ἐν αἷς συμμετέσχον καὶ αἱ τῆς περιοικίδος πόλεις, ἀνεστηλώθη ἡ Νέα Ἀκαδημία, τὸ σέμνωμα τῆς πόλεως³. Τότε τὰ σωματεῖα ἀξιεπαίνως ἀνέλαβον τὴν ἐν αὐτῇ ἐκπαίδευσιν νέων εἰς διαφόρους ἀνωτέρας τάξεις. ἔξ ἄλλου ἐφιλοτιμοῦντο νὰ μετακαλέσωσι σοφοὺς καὶ διαπρεπεῖς καθηγητάς, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ σχέσεις καὶ συζητήσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς συναδέλφους τῶν εὐρ. πανεπιστημίων. Ἀλλὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς θεραπείας τῶν Μουσῶν ἦσαν προσιτὰ εἰς εὐχρίθιμους· οἱ πολλοὶ εὐρισκον αὐτὰ εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ. Μεγάλῃ ἀγορᾷ διὰ καλλιερῶων κρηνῶν ἐστολισμένη ἦτο ἀναπεπταμένη ἀπ' ἀκρου ἕως ἀκρου τῆς πόλεως. οἱ γουναράδες, οἱ ταλαγαντζῆδες, οἱ φλοκατάδες, οἱ ταπητουργοί, οἱ ὄπλοποιοί, οἱ μαχαιροποιοί, οἱ σμηγματοποιοί, οἱ κουγιουμιτζῆδες ἢ χρυσικοί, οἱ χαλκιάδες καὶ μπρουτζάδες, οἱ μεταξουργοὶ καὶ ἀμπατζῆδες καὶ κεντηταὶ τσοχίων ἐνδυμάτων, οἱ φουστανελλοποιοὶ καὶ τζαρουχάδες, οὗτοι καὶ ἄλλοι παρόμοιοι ἀπετέλουν τὸ bon marché τῆς Μοσχόπολεως, ἔνθα συνέρρεον ἐξ Ἠπείρου Μακεδονίας καὶ ἐκ πάσης Ἀλβανίας ἀπειρα πλήθη. Ἐν Ἠπείρῳ π. χ. τραγωδοῦντες τὴν νύμφην ἐρωτῶσιν αὐτήν :

Τί καλάφερές τῶν πενθερικῶν σου ;

Ἔφερα ἔουτι⁴ μὲ μόσκο καὶ τσεμπέρι μὲ μετάξι,

ἔφερα καὶ τοῦ γαμπροῦ Μοσχολιάνικη φλοκάτα⁵.

Ἐθάμβωνον τὸν ἀγοραῖον ἐπισκέπτην τὰ μεγάλα ἐργοστάσια ἐριούχων, τὸ πλῆθος τῶν δημοτικῶν καὶ ὀπωρικῶν, καὶ τὰ περίφημα μῆλα τῆς Ἀχρίδος εἰς ἀτελευτήτους στίχους πυραμηδὸν τοποθετημένα, καὶ πρὸς ἃ συναθροῦντο αἱ μιλοπάριοι Ἀλβανίδες καὶ Βλάχισσαι ὑπὸ τοῦ βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος καὶ τοῦ ἀρώματος τοῦ μεθυστικοῦ παγιδευόμεναι⁶. Πρὸς δὲ τούτοις περιζήτητοι ἦσαν οἱ ἐγγέλεις τῆς Μαλί-

1. Τοιαῦται σώζονται εἰς πολλὰ ἐν Σιατίστη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέγαρα. Τίς οἶδε καὶ ὁ Ζίνας, ἂν δὲν ἐνεπνεύσθη ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀξιοθαύμαστον τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀκαδημίας διακόσμησιν.

2. Βλέπ. Γρηγ. ὁ Ἀργυρ. σ. 84-89.

3. Βλέπ. περὶ τῆς ιδρύσεως αὐτ. σ. 79 ἔ.

4. Ὑποκάμισον.

5. Κατὰ τὸν Ν. Μυστακίδην παρὰ Σκενδέρη σ. 54.

6. Εἶχεν ἀναπτυχθῆ, γράφει ὁ Βελλιανίτης, ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων

κης και τὰ κοράνια (πέστροφες) τῆς Ἀρχίδος, ὧν εὐγεστοὶ ἰχθῦς οὐδαμοῦ ὑπάρχουσι. Τὰ προϊόντα τὰ ἀφθόνως ἀποκαμιζόμενα ἐκ τοῦ ἐμπορίου και τῆς βιομηχανίας ἀφειδῶς διετίθεντο ὑπὲρ εὐαγῶν σκοπῶν και πρὸς ἴδρυσιν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων, ὧν διέπρεπε τὸ Ὀρφανοδοιοκητήριον, μέγα τριώροφον οἰκοδόμημα ἐκ 40 δωματίων και εὐρυχωροτάτων αἴθουσῶν διδασκαλίας, τὸ alter ego τῆς Ἀκαδημείας¹, ὑφ' ἧς τὴν ἐποπτεῖαν διετέλει. Πλὴν τούτου ὑπῆρχε και τὸ Ὀρφανοτροφεῖον χάριν τῶν ἀπανταχοῦ τῶν ὑποδοῦλων χωρῶν παιδείας τε και ἀρετῆς πάσης ὀρεγομένων νέων. Ἐνταῦθα παρείχτο αὐτοῖς ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδεισις και προπόνησις, και ἐντεῦθεν ἐστρατολόγουν αἱ συντεχνίαι τοὺς ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ ὑποτρόφους αὐτῶν. Κατὰ τὸν κώδικα οἱ χαλκιᾶδες και καλαϊτῆδες και χρυσοὶ και παπουτσηδες και αἱ ἄλλαι συντεχνίαι τῶν -τῆζήδων «ἀνέλαβον νὰ σπουδάσουν ἀνά ἐν παιδίον εἰς τὰ ἑλληνικά, φιλοσοφικά και θεολογικά μαθήματα κατὰ διαδοχὴν παντοτινά»². Πρὸς τούτους οἱ Μοσχοπολίται συνέστησαν και φιλόπτωχον ἀδελφότητα και τὴν «Κάσσαν τῶν πτωχῶν», περὶ ἧς ἔχομεν τὴν ἐξῆς ἀξιόλογον ἀναγραφὴν: «κατὰ τὸ χιλιοστὸν ἐπτακοσιοστὸν ἔτος ἐπὶ τοῦ πανερωτάτου, λογιωτάτου και θεοπροβλήτου μητροπολίτου τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Κοριτσᾶς και Σελασφόρου κυρίου κυρίου Νικηφόρου ἐπὶ τῶν ἐντιμωτάτων ἀρχόντων τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας κ.κ. Θεοδώρου Βρέττα, Ναοῦμ Θεοδώρου, Κωνσταντίνου Βρέττα, τοῦ ἀρίστου ἐξάρχου τοῦ Ὀρφανοδοιοκητηρίου, και ἐπὶ τῶν χρησιμωτάτων ἐπιτρόπων κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀρχινήθηεν εἰς στερέωσιν ἡ «Κάσσα τῶν πτωχῶν», τὸ καταφύγιον τῶν κακῶς ἔχόντων, τὸ πλήρωμα πασῶν τῶν ἀρετῶν αἰωνία ἡ μνήμη, τοῖς μέλλουσι νὰ ἐπιτροπεύσουν και νὰ πασχίσουν λόγῳ τε και ἔργῳ διὰ εὐούτην τὴν κάσσαν τῶν ὀρφανῶν αἰωνία ἡ μνήμη»³.

(Συνεχίζεται)

Γέρων ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΛΑΣ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ

εἶδος ταπητουργίας προσομοιαζούσης τὴν ταπητουργίαν τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ ὁποία ὄμως εἰς τὰ σχέδια τῆς διετήρησε τὰς ἀρχὰς τῆς Βυζ. κοσμητικῆς. Ἐκ τῶν προϊόντων τῆς λαμπρᾶς ταύτης βιομηχανίας ὑπαρχουν πολλὰ εἰς τὰς πόλεις τῆς Δυτ. Μακεδονίας. Ἄν δὲν ἀπατώμαι δέ, μετὰ τὴν κατάστροφὴν τῆς πόλεως φυγάδες Μοσχοπολίται, ἔμπειροι ταπητουργοὶ, μετέφεραν εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Μακεδονίας τὴν τέχνην τῶν και τεύεσκων αὐτῆν· οἱ δὲ ταπητες οἱ ὠραῖοι τῆς Κοζάνης δὲν εἶναι, εἰ μὴ ἡ συνέμιξις τῆς μεγάλης ἐκείνης βιομηχανίας τοῦ καταστραφέντος ἐκπολιτιστικοῦ τῆς βορείου Ἡσπερίου (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 236).

1. Βλ. Γρηγ. ὁ Ἀργυρ. σ. 81.

2. Παναθήναια, Τόμ. ΚΖ', σ. 7.

3. Κῶδ. τῆς Παναγίας φ. 27β. Βλ. *Σκευθ* 20. Παρόμοιον κοινοτικὸν ταμεῖον, ἀλλὰ γενικώτερον σκοπὸν ἐπιδιώκον και δὴ τὴν συντήρησιν τῶν ἐκπαιδευτηρίων, εἶναι τὸ *Λάσσαν* τῆς Κοριτσᾶς (και εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἡσπερίου ἔπειτα ἰδρύθησαν Λάσσα), συσταθὲν τῷ 1850 γενναῖα συνδρομῇ πάντων τῶν πολιτῶν και δὴ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Κοριτσαίων ἡγουμένου τοῦ ἀειμνήστου μεγάλου τῆς Κοριτσᾶς εὐεργέτου *Ἰωάννου Μπάγκα*. (βλ. *Χαρὰλ. Καρμίτση* Γεωγραφία τῆς Κοριτσᾶς και περιουικίδος (Θεσσαλονίκη 1888) σ. 15). Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως, ἣτις εἶναι ἀββανική και εὐρίσκειται εἰς ὅλα τὰ Βαλκάνια, λέγει ὁ *Δ. Παλατιδης*. «Λάσα καλοῦσιν οἱ ἐνταῦθα ὁμογενεῖς ὅλας ἐκείνας τὰς χερματικὰς καταβολὰς τῶν ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει εὐσεβῶν, φιλογενῶν και φιλοχρίστων πατέρων μας. νὰ δαπανῶνται εἰς τὴν συντήρησιν τῶν.. σχολείων και εἰς περιθαλψὴν ἐνδεδῶν, χρῆσῶν και ὀρφανῶν Ὑπόμημα...περὶ τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἑλλ. συνοικισμοῦ σ. 11.